

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ד

רש"י הירש שמות יז, ח

רק עמלק לבדו לא פחד: "ולא ירא אלהים" (דברים שם). הוא לבדו ירש את תכונתו של אותו העם, אשר בחר בחרב לנחלה לו ואשר מבקש את תהילתו בזרי דפנה טבולים בדם. הוא העם אשר שואף להגשים את סיסמת "נעשה לנו שם" (בראשית יא, ד ועי' פי' שם), שבה פתח נמרוד הזקן את ההיסטוריה העולמית - ולהגשים במה? בהשמדת שלום עמים ואושר בני האדם. כוח אלים זה המבקש תהילה - הוא הראשון והאחרון בין אויבי אושרו של אדם ומלכות שמים עלי אדמות. עוצמת פרעה, המבקשת את טובת עצמה, יש לה עוד עניין לקיים בחיים את עובדי הפרך המשועבדים לה, והיא אף עשויה להיות שוחרת חירות, אם זו משרתת את עניינה. חרבו של עמלק, המבקש תהילה, אין לה מנוחה כל עוד פועם ליבה של נפש אחת בת - חורין, שלא הכניעה את עצמה לפניה, וכל עוד עומדת על מכונה סוכה צנועה אחת, שהאושר מקנן בה - ולב יושביה לא נמוג מפני עוצמתה...

פסיקתא דרב כהנא פסקא ג - זכור

מדור דור (שמות יז: טז). אמ' הקדוש ברוך הוא מה דר אנה בתריה לדרי דרין. ר' ליעזר ור' יהושע ור' יוסי. ר' ליעזר א' מדורו של משה עד דורו של שמואל. ור' יהושע א' מדורו של שמואל עד דורו של מרדכי ואסתר. ור' יוסי א' מדורו של מרדכי ואסתר עד דורו של מלך המשיח שהוא שלשה דורות. ומנין לדורו של מלך המשיח שהוא שלשה דורות, דכת' ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (תהלים עב: ה), דור חד, דורים תרי, הא תלתא. רב' ברכיה בש' ר' אבא בר כהנא כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעול' כביכול כאילו כנף מכסה את הפנים, אבד זרעו של עמלק מן העולם, ולא יכנף עוד מוריק והיו ענין רואות את מוריק (ישעיה ל: כ). ר' לוי בשם ר' חונא בר' חנינא כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעולם לא השם שלם ולא הכסא שלם, אבד זרעו של עמלק מן העולם, השם שלם והכסא שלם. ומה טעמא, האויב תמו חרבות לנצח וערים נטשת אבד זכרם המה (תהלים ט: ז), מה כת' בתריה, וי' לעולם יושב כונן למשפט כסאו (תהלים ט: ח).

הגרי"ד פרקים במחשבת הרב, עמ' 136

כל אומה המצויה, שמדיניותה היא להשמיד את העם היהודי, היא עמלק, כי היא חרתה על דגלה סיסמה של שנאה ליהדות: "לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד" זו מלכות רשע עקשנית, שבה אנו מצוים להלחם, ואשר לה נשבע הקב"ה בכבודו ובעצמו איבה נצחית. משום כך היא מצות עשה מן התורה: "זכור את אשר עשה לך עמלק... לא תשכח..." "בדורנו אנו הרי אין ספק, שהיטלר וסטאלין היו התגלמות נאמנה של עמלק"

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קפט

והמצוה הקפט"ט היא שצונו לזכור מה שעשה לנו עמלק מהקדימו להרע לנו ושנאמר זה בכל עת ועת ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו ונזרז העם לשנוא אותו עד שלא תשכח המצוה ולא תחלש שנאתו ותחסר מן הנפשות עם אורך הזמן. והוא אמרו יתעלה (שם) זכור את אשר עשה לך עמלק. ולשון סיפרי זכור את אשר עשה לך בפה לא תשכח בלב [על"ת נט]. כלומר אמור מאמרים בפך שיחייבו בני אדם שלא תסור שנאתו מהלבבות. ולשון ספרא (ר"פ בחקתי) זכור את אשר עשה לך עמלק יכול בלבבך כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפך. הלא תראה שמואל הנביא כשהתחיל לעשות המצוה הזאת איך עשה שהוא זכר תחלה מעשהו הרע ואחרי כן צוה להרגם והוא אמרו יתעלה (ש"א טו) פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך בעלותו

מלחמה לה' בעמלק מדור דור

דברים פרשת כי תצא פרק כה פסוק יז - יט

זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה ענין ויגע ולא ירא אלהים: והיה בקנין ה' אלהיך לך מפל איביך מסביב בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח:

אלשיך תהלים פרק כב

בהשאירו את אגג חי לילה אחד שהטיל בשפחה זוהמת זרע שיצא ממנו המן על כן תאבדו כי העון עודנו על זרעו...

עמלק, ויקיפדיה

עמלק הוא שבט או עם הנזכר במקרא. הוא מתואר במקרא כעם אכזרי המתפרנס במידה ניכרת משוד וביזה (אנציקלופדיה מקראית). בתורה מסופר שעמלק התקיף את בני ישראל לאחר שיצאו ממצרים. בתנ"ך מסופר כי כבש את ציקלג עירו של דוד בעת שהותו בארץ הפלישתים. על פי הסיפור העם העמלקי התקיים כעם נווד לאורך המדבר שמדרום לים המלח ועד צפון חצי האי סיני במשך תקופת התנחלותם של בני ישראל בארץ ישראל ועד לתקופת המלוכה.

בראשית פרשת לך לך פרק טו פסוק יח - כא

ביום ההוא ברת ה' את אברהם ברת לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מקנה מצרים עד הנקה הגדל נהר פרת: את הקניני ואת הקנזי ואת הקדמני: ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים: ואת האמרי ואת הפנעני ואת הגרגשי ואת היבויסי:

במדבר פרשת שלח פרק יג פסוק כז - כט, כז-כט

ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא וזה פריה: אפס פי עז העם הישב בארץ והערים בצורות גדולות מאד וגם ילדי הענק ראינו שם: עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבויסי והאמרי יושב בקר והפנעני יושב על הים ועל יד הנהר:

מכילתא דר"י בשלח - מסכתא דויהי פרשה א

ויוגד למלך מצרים, מי הגיד לו האקטורין שלו ויש אומרים דורכיות היו לו ויש אומרים עמלק הגיד לו:

מכילתא דר"י בשלח - מסכתא דשירה פרשה ט

כיון שיצאו ישראל מן הים כנס עמלק את כל אומות העולם ובה ונלחם עם ישראל ונתפלל משה באותה שעה ודממו כולן כאבן לכך נאמר בגדול זרועך ידמו כאבן.

מכילתא דרשב"י שמות פרשת יתרו פי"ח, כז

ארבעה היו להוטיין אחר האדמה ולא נמצאו כראוי קין ונוח ולוט ועזיהו. קין וקין היה עובד אדמה (בר' ד ב). נח ויחל נח איש האדמה (בר' ט כ). ולוט וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן (בר' יג י). עזיהו כי אהב אדמה היה (דה"ב כו י).

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ד

ממצרים:

בראשית רבה פרשת בראשית פרשה כב סימן ח

אמר רבי יוחנן הכל היה גבור מקין,
שארין ת"ל ויקם אלא מלמד שהיה נתון תחתיו,
אמר לו שנינו בעולם מה את הולך ואומר לאבא, נתמלא עליו
רחמים,
מיד עמד עליו והרגו,
מן תמן איננו אמרין טב לביש לא תעביד וביש לא ימטי לך

מדרש הגדול דברים פרשת כי תצא כה, יח

אשר קרך בדרך. אין קרך אלא שנזדמן לך, מגיד שעשה לו
עמלק מחילות בדרך והיה בא עליהן והורגן.

פסיקתא דרב כהנא פיסקא ג – זכור, יא

ויזנב בך (דברים כה: יח), היכה אותך מכת זנב. ואתייה כיי דמר
ר' חנינה בר' שלקה, ר' יהוש' דסכנין ר' לוי בשם ר' יוחנן, מה
היו של בית עמלק עושין, היו מחתכין מילותיהן של ישראל
ומזרקין אותן כלפי למעלה ואור' בזו בחרתה הילך מה שבחרתה.

נתיבות שלום פ' בשלח

ענין מלחמת עמלק שהתורה ק"ק מעידה אותו כראש וראשון לאויבים
וכמלחמה קשה ביותר, קשה להולמו בפשטות, דלא משמע שעמלק
יצא למלחמה במחנה גדול במיוחד, ובכלל לא מצינו שהיתה זו
ממלכה גדולה, ואיתא שהיו ממלכה שפלה, וגם ישראל לא יצאו
כנגדו במחנה גדול, אלא כמו דכתיב ויאמר משה אל יהושע בחר לנו
אנשים, היינו אנשים מיוחדים, צדיקים הדומים לך, וצא הלחם
בעמלק, הרי שלא היתה זו מלחמה כדרך כל המלחמות, וראוי לבאר
מהותה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז עמוד א

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: שלשה דברים בקש משה מלפני
הקדוש ברוך הוא ונתן לו...בקש להודיעו דרכיו של הקדוש ברוך הוא
ונתן לו, שנאמר: הודיעני נא את דרכיך;
אמר לפניו: רבונו של עולם! מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק
ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו?
אמר לו: משה,
ופליגא דרבי מאיר, דאמר רבי מאיר: שנים נתנו לו ואחת לא נתנו לו,
שנאמר: וחנתי את אשר אחזן - אף על פי שאינו הגון - ורחמתי את
אשר ארחם - אף על פי שאינו הגון. ויאמר לא תוכל לראות את פני.

ר' צדוק הכהן מלובלין, רסיסי לילה אות מב

ויצא ממנו עמלק שזהו שורשו, דהיינו שורש הרע הנפעל בעולם מצד
שה' יתברך פועל הכל והוא ברא זה. ודבר זה אין לו תקנה אלא
למחות, כי באמת מפי העליון לא תצא הרעות, רק בהשתדלות האדם.
אלא שמכל מקום זה אמת שגם עמלק מכלל הבריא, והיינו שיש
בבריא שורש לרע... ועמלק הוא ראשית דרע דקביע וקיימא
מהתחלת הבריא בכח הבחירה, ואין בכח האדם לבערו רק מלחמה
לה' וגו', ורק 'והיה בהניח וגו'', אז תמחה וגו', שכאשר יהיה הניחא
מכל מיני הרע, ששיגו לקדושת השבת מעין עולם הבא בפועל ממש,
אז יוכלו למחותו לשורש הרע דקביע וקיים, על ידי הקדושה דקביעא
וקיימא. אבל בעולם הזה אין הכח אלא בזכירה, היינו דשורש עמלק
שהוא שורש הרע אי אפשר להרחיק כלל, אלא על ידי הזכירה אשר
עשה, דהיינו מה שנמשך ממנו, שזה הרע בפועל. ושם האדם העובד
את ה' יכול לנצח ולהתרחק מזה, אבל בהרהור בעלמא העולה בלב
בדרך מקרה, כטעם עמלק אשר קר...

שמואל א פרק כז פסוק ג - יא, ג-יא

וישב דוד עם אכיש בגת הוא ואנשיו איש וביתו דוד ושתי נשיו
אחינעם היזרעאלית ואביגיל אשת נבל הכרמלית: ויגד לשאול
פי ברח דוד גת ולא יוסף יוסף עוד לבקשו: ויאמר דוד אל
אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה
ואשבה שם ולמה יושב עבדך בעיר הממלכה עמך: ויתן לו אכיש
ביום ההוא את צקלג לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום
הזה: פ ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים
וארבעה חדשים: ויעל דוד ואנשיו ויפשטו אל הגשורי והגרזי
והגזרי והעמלקי פי הנה ישבות הארץ אשר מעולם בואך שורה
ועד ארץ מצרים: והכה דוד את הארץ ולא יתיה איש ואשה
ולקח צאן ופקר וחמרים וגמלים וגמדים וישב ויבא אל אכיש:
ויאמר אכיש אל פשתים היום ויאמר דוד על נגב יהודה ועל נגב
הירחמאלי ואל נגב הקניזי: ואיש ואשה לא יתיה דוד להביא גת
לאמר פן יגדו עלינו לאמר מה עשה דוד וכה משפטו כל הימים
אשר ישב בשדה פלשתים:

שמואל א פרק כז פסוק א - ח, א-ח

ויקבצו פלשתים את כל מחניהם אפקה וישראל חנים בעין אשר
ביזרעאל: וסרגי פלשתים עברים למאות ולאלפים ודוד ואנשיו
עברים באחרונה עם אכיש: ויאמרו שרי פלשתים מה העברים
האלה ויאמר אכיש אל שרי פלשתים הלא זה דוד עבד שאול
מלך ישראל אשר היה אתי זה ימים או זה שנים ולא מצאתי בו
מאומה מיום נפלו עד היום הזה: פ ויקצפו עליו שרי פלשתים
ויאמרו לו שרי פלשתים השב את האיש וישב אל מקומו אשר
הפקדתו שם ולא ירד עמנו במלחמה ולא יתיה לנו לשטן
במלחמה ובמה יתרצה זה אל אדניו הלא בראשי האנשים ההם:
הלא זה דוד אשר יענו לו במחלות לאמר הפה שאול באלפיו
ודוד ברבבתו ברבבתי: ויאמר אכיש אל דוד ויאמר אליו חי
ה' כי ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובאך אתי במחנה פי לא
מצאתי בך רעה מיום באך אלי עד היום הזה ובעיני הסרנים לא
טוב אתה: ועתה שוב ולך בשלום ולא תעשה רע בעיני סרגי
פלשתים: ויאמר דוד אל אכיש כי מה עשיתי ומה מצאת
בעבדך מיום אשר הייתי לפניך עד היום הזה פי לא אבוא
ונלחמתי באיבי אדני המלך:

שמואל א פרק ל פסוק א - ו, א-ו

ויהי בבא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי ועמלקי פשטו אל נגב
ואל צקלג ויכפו את צקלג וישרפו אתה באש: וישבו את הנשים
אשר בה מקטן ועד גדול לא המיתו איש וינהגו ויילכו לדרךם:
ויבא דוד ואנשיו אל העיר והנה שריפה באש ונשיהם ובניהם
ובנותיהם נשבו: וישא דוד והעם אשר אתו את קולם ויכפו עד
אשר אין בהם פח לבכות: ושתי נשיו דוד נשבו אחינעם
היזרעאלית ואביגיל אשת נבל הכרמלי: ותצור לדוד מאד פי אמרו
העם לסקלו פי מרה נפש כל העם איש על בנו בנני ועל בנותיו
ויתחזק דוד בה' אלהיו:

בראשית פרשת בראשית פרק ד פסוק ח, ח

ויאמר קין אל הבל אחי ויהי בהיותם בשדה וקם קין אל הבל
אחיו ויהרגהו:

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ד

לעמוד בקשרי המלחמה ורוצה למלט נפשו להיות בשב ואל תעשה וחושב שימלט ואינו כן כי זהו ההתחלה לנפילה (ר') צדוק הכהן מלובלין, מחשבות חרוץ טז) הדרישה להיות יהודי היא דרישה כללית שיש בה יותר מאשר הימנעות מטעויות ומעבירות. הדרישה להיות יהודי היא דרישה לאקטיביות, ליצירת חלל מוסרי בעולם, לעמידה איתנה אל מול זרמים פוגעניים המטילים רפש בערכינו ולא רק בעצם קיומנו. המסע הזה מחייב איתנות ויציבות. המחיר של רפיון רגעי הוא בהופעת עמלק, בהופעת השתמטות יחידים, היפרדות מן הכלל ומהמחויבות להיות.

תוספתא מסכת סנהדרין פרק ד הלכה ה

וכן היה ר' יהודה אומ' שלש מצוות נצטוו ישראל בביאתן לארץ נצטוו למנות להן מלך ולבנות להן בית הבחירה ולהכרית זרעו של עמלק

נתן אלתרמן (אחרי מלחמת ששת הימים)

אז אמר השטן
הנצור הזה איך אוכל לו?
איתו האומץ וכשרון המעשה
וכלי מלחמה ותושיה עצה לו
ואמר: לא אטול כוחו
ולא רסן אשים ומתג
ולא מורך אביא בתוכו
ולא ידיו ארפה כמקדם
רק זאת אעשה אכהה מוחו
ושכח שאיתו הצדק
כך דיבר השטן וכמו חוורו השמים מאימה
בראותם אותו בקומו לבצע המזימה...

מיכל טיקוצ'נסקי לשבת זכור, תשע"ה

...מה מצופה מאיתנו כאשר לזכירת עמלק? מה בדיוק אמור להתעורר בנפשנו בזכות הזכרת אותו מעשה משפיל של התגנבות העמלקים למחנה עם ישראל והזינוב בנחשלים?
מקובל לחשוב שהציווי נוגע לזכר האויב לצורך לדעת לזהות ולשמר את הריחוק והטינה בין העמים. המשימה החשובה הזו של ידיעת האויב היא הפן השלילי של הדיון. הפרשיה עוסקת לא רק בשפלותו של עמלק, אלא בהיותו של עם ישראל "עייף ויגע" ושמא גם "לא ירא אלוקים". המפרשים נחלקו אמנם אם עניין אי היראה נאמר על עמלק או על עם ישראל. עצם ההיסוס משרת את המחשבה שיש קשר בין היגיעה, העייפות והתשישות לאובדן דרך, לאיטיות הליכה, להליכה על הקצה ומשם קצרה הדרך לסירוף רגלים ולאבדון. הפרשיה עוסקת בחולשותיו של עם ישראל הכרוכות בשחיקה מזדחלת. ובחוסר רצון לעשייה ולמעורבות.

ויזנב כך כל הנחשלים אחריו, מלמד שלא היה הורג בהם אלא בני אדם שנמשכו מדרכי מקום ונחשלו מתחת כנפי הענן (ספרי דברים פסקא רצו).

לפי הספרי, הכרסום שעמלק כרסם בעם ישראל לא היה פיזי בשורשו. עמלק זינב במי שהיה נחשל בקצה המחנה, במי שמצא את עצמו מהסס כאשר לשייכותו לעם ישראל. באלו שלא היה בהם הכח להמשיך במסע המייגע של הליכה בדרכי ה'. אלו שמאסו בקישור למערכת המגבילה של המצוות ושל פרשנות התורה. שנאשו מן הדיאלוג המתמיד עם הקב"ה ומן המתח הקיומי היומיומי. פירוש הפרשיה באופן הזה, איננו מותיר את סיפור העמלקים כעניין היסטורי ואפילו לא כשמירת טינה לעם אחר. הוא מעמיד במרכז העניין את הזכירה, משום שצריך לעמוד ולעורר את הלב לעשיה חיובית של אהבת ה' ושל שייכות לדרך הארוכה ולמסע המפרך של קיום מצוות ושל פרשנות התורה. וכך מבאר ר' צדוק הכהן מלובלין שהעניין הזה של זכירת עמלק אינה בעיה רק של כלל ישראל. היא בעיה של כל אדם ואדם ובכל דור:

וגם בכל נפש פרטי בכל דור ודור הוא כן. ההתחלה הוא הרישול בעבודת ה' יתברך וצריך להתחזק בהתחלה, על דרך שאמרו (סוטה מ"ד ב) "תחילת נפילה- ניסה" שכשאובד זריזות לבו